

Tóth Ágnes

Az NDK-ba kitelepített magyarországi németek családegyesítési lehetőségei (1948–1950)

A magyar kormány a kollektív bűnösség elve alapján 1946. január 19. és 1948. június 30. között mintegy kétszáz-kétszázhuszezer német nemzetiségű személyt telepített ki Németországba.

A magyarországi németek egy része szembeszegült az állami akarattal. A kitelepítést elkerülendő több ezer személy „kivonta magát a kitelepítés alól”, azaz a végrehajtást megelőzően elhagyta eredeti lakóhelyét, s a szomszéd falvakban rokonoknál, illetve távolabbi majorságokban húzódott meg, közeli városokban vállalt munkát, vagy kórházakban keresett átmeneti menedéket. Egy-egy község kitelepítése néhány nap alatt lezajlott. Sokszor elég volt ezt az időszakot máshol átvészelni, s a karhatalom távozásával az érintettek visszatér(het)tek a községbe. G. J. hartai lakost 1948. április 6-án állította elő az államrendőrség dunavecsei kapitánysága. „Gyanúsítást megértettem, bűnösnek nem érzem magam. Előadom, hogy 1941. évben a népszámlálás alkalmával magyar nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek vallottam magam. 1947 nyarán szerepeltem a kitelepítési listán, és hogy a kitelepítés alól kivonjam magam, feleségemmel együtt bementünk az érseki Szentkereszt kórházba, ahonnan csak a kitelepítés után tértünk haza. Beismerem, hogy az 1947. évi augusztus havában bekövetkezett kitelepítés alól kivontuk magunkat, bár a kitelepítési listán fel voltunk véve, s azóta a szökött listán szerepeltünk. 1948 januárjában bekövetkezett kitelepítés alkalmával már nem szerepeltünk a listán, mert úgy szerepeltünk, mint akiket már kitelepítettek.”¹

Több tízezer kitelepített pedig azonnal különböző visszatérési stratégiákkal élt. Egy részük – az 1946–1949 (1950) közötti időszakban tíz-tizenötezer személy – illegálisan tért vagy szökött vissza Magyarországra.² Mások a hazatérés

1 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL). Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok (a továbbiakban: 2.5.6.) IX.6/1/1948. és Tóth Ágnes: *Hazatértek*. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008., 35.)

2 A kitelepítéssel párhuzamosan visszatértek történetére vonatkozóan lásd Tóth, 2008.

legális útját-módját keresték. A németországi megszálló katonai hatóságok és a Hazahozatali Kormánybiztosság előtt is eltitkolva német származásukat jutottak fel a háború alatt elmenekült vagy fogságból elengedett magyarokat hazatelepítő vonatszerelvényekre. Visszatérésüket azzal legalizálták, hogy magyarnak vallották magukat. A különböző hatóságok nem számoltak a kitelepítettek ilyen módon való tömeges – csak 1946-ban több száz német nemzetiségű személy érkezett vissza Magyarországra – visszatérésével, ezért a hazatérők szigorú ellenőrzésére csak fáziskéséssel került sor.³ Mások a rájuk vonatkozó kitelepítési határozat visszavonása, azaz a mentesítésük kimondása révén, engedéllyel akartak visszatérni Magyarországra. Az érintettek a berlini magyar külképviselethez, valamint a Hazahozatali Kormánybiztosság kiküldöttjeihez benyújtott nagy számú egyéni kérvényükben mindenekelőtt kitelepítésük jogszerűtlen voltára, magyar nemzetiségükre, illetve magyar állampolgárságukra hivatkoztak, s hangsúlyozták a magyar állammal szemben tanúsított lojalitásukat is. Banner János 1949. január 3-án, a szászországi munkaügyi és szociális minisztérium javaslatára fordult a magyar kormányképviselethez: „1947. szeptember 1-jén vagoníroztak be Bikácson egy vasúti kocsiba, és tiltakozásom ellenére Németországba vittek. Szászországban a Drezda melletti Pirnában raktak ki minket. Szükséglakásban helyeztek el és ellátást is kaptunk. Miután én a családommal együtt magyar állampolgár vagyok, amit a csatolt dokumentumok is bizonyítanak, az állampolgárságtól való megfosztásomat nem tartom igazságosnak”⁴ – írta.

A kérvényeket a Külügyminisztérium felterjesztése után a Belügyminisztérium bírálta el. Gyakorlatilag valamennyi esetben azonos érveléssel utasították el őket. Eszerint a kitelepítés jogszerű volt, sőt úgy fogalmaztak, hogy a kérelmezők „jogszerűen települtek át Németországba”, a magyar állampolgárságukat elvesztették, „így visszatérésüknek engedélyezésére lehetőség nincs”.⁵ Kádár János belügyminiszter 1948. szeptember 23-án Rajk László külügyminiszternek írt levelében azt kérte, hogy a berlini kormányképviselet „áttelepített sváboktól hasonló kérelmeket ne fogadjon el, mert az az osztályomnak csak felesleges munkát ad”.⁶ Hasonló konfliktus alakult ki a Belügyminisztérium és a Hazahozatali

3 Erre vonatkozóan bővebben lásd Tóth, 2008. 32–33.

4 „Am 1. September wurde ich meiner Familie in Bikács in einen Eisenbahnzug verladen und trotz meiner Protestes nach Deutschland gebracht. Hier landeten wir in Pirna bei Dresden in Sachsen. Wir wurden in Notwohnungen untergebracht und auch gepflegt. Da ich mit meiner Familie ungarische Staatsangehörigkeit besitzen, wie die anliegenden Papiere beweisen, halte ich meine zwangsweise Ausbürgerung für nicht gerechtigkeit.” – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Külügyminisztérium Berlini Nagykövetség. Adminisztratív iratok 1944–1961. (a továbbiakban: XIX-J-34-b.) 16/f. tétel. 37/1949. Betűhív közlés.

A kérelmező a kérvényben arra is kitért, hogy annak megírásához tolmács segítségét kellett igénybe vennie, mert nem beszéli a német nyelvet.

5 MNL OL Külügyminisztérium Berlini Nagykövetség TÜK iratok 1948–1960. (a továbbiakban: XIX-J-34-a.) 10/res/1948.

6 MNL OL Külügyminisztérium Berlini Nagykövetség TÜK iratok 1948–1960. (a továbbiakban: XIX-J-34-a.) 10/res/1948.

Kormánybiztosság között is. Millok Sándor⁷ kormánybiztos azt panaszolta, hogy „még egyetlen esetben sem kaptam ... választ azokra az átirataimra, amelyekkel egy vagy több személy adatait küldtem meg annak megállapítására, vajon az illetők kitelepítés alá esőknek tekinthetők-e.”⁸

A kitelepítettek hazatérésükhöz a német hatóságok támogatását is igyekeztek megszerezni. A szász tartományi kormány és a Pirmában székelő áttelepítési hivatal azonban elzárkózott ez elől, a jelenséggel kapcsolatban mindenekelőtt a magyar kormány elvi álláspontját akarták tisztázni. Ezért 1948. június 22-én a szovjet katonai parancsnokságon keresztül a Magyar Vöröskereszt berlini missziójához fordultak. Jelezték, hogy a Magyarországról kitelepítettek között nagyobb számban vannak olyan személyek, akik a kitelepítést arra hivatkozva, hogy születésüktől fogva nemcsak magyar állampolgárok, de a magyar nemzethez tartozónak is érzik magukat, igazságtalannak tartják. Egyedül Colditz városából néhány nap alatt huszonkilenc kitelepített jelezte visszatérési szándékát. „Ezek a magyarok, akik nem németnek, hanem magyarnak érzik magukat, természetesen hazavágyakoznak, reménykednek abban, hogy hazájukba visszatérhetnek, mert nem tudnak itt megszokni. Ezért ezeknek a személyeknek a gazdasági életbe való integrálása nehézséget jelent.”⁹

Miután a magyar kormánytól nem érkezett válasz, Max Seydewitz¹⁰ 1949. január 17-én a szovjet katonai hatóság vezetőjének segítségét kérte. Levelében ismételten rámutatott, hogy amennyiben a magyar kormány kész a magyar nemzetiségüket bizonyítók számára a visszatérést lehetővé tenni, úgy a német hatóságok nem gördítenek akadályt ez elé. Sőt, ha a magyar kormány a visszatéréshez az elvi hozzájárulását megadja, a német hatóságok a kérelmek elbírálását elősegítendő az adott személyekről – név, foglalkozás, születési hely és idő, jelenlegi és

Miután a hazatérők kérelmeit a külképviselet egyöntetűen továbbra sem utasította vissza, a belügyminiszter 1949. január 10-én a hozzá felterjesztett kérelmeket érdemi elbírálás nélkül küldte vissza a Külügyminisztériumba. – MNL OL XIX-J-34-b. 16/f tétel. 37/1949.

7 Budapest, 1887. január. 26. – Sopron, 1959. június. 18. Újságíró, szociáldemokrata politikus. A Déli Vasútnál volt munkás, majd tisztviselő, 1914-től a szociáldemokrata párt tagja. 1919-ben a vasutasok szakszervezetének egyik vezetője. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált. 1924 végén jött haza. A *Villamos* című lap szerkesztője, majd 1941-től a *Népszava* felelős szerkesztője. 1944-ben a németek elfogták és a mauthauseni koncentrációs táborba vitték. 1945 májusában tért haza. Ezután miniszterelnökségi államtitkár, hazahozatali kormánybiztos, majd a Budapesti Székesfővárosi Közelekedési Rt. (BESZKÁRT) elnöke lett. 1948-ban visszavonult a politikától. – In: *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10582.htm>. Letöltve: 2015. április 7.

8 MNL OL Belügyminisztérium Elnöki iratok 1945–1950 (a továbbiakban: XIX-B-1-r 1563/1947.)

A Nyugaton hadifogságba esett német származásúakkal kapcsolatban is az az álláspont született, hogy „az országba való visszatérésük nem kívánatos”, tekintet nélkül arra, hogy hozzátartozóikat már kitelepítették-e vagy sem. – MNL OL XIX-B-1-r 970/1947.

9 „Diese Ungarn, die sich nicht als Deutsche, sondern als Ungarn fühlen, haben natürlich den sehnlichsten Wunsch und die Hoffnung, in ihre Heimat zurückkehren zu dürfen und können sich hier nicht einleben. Ihre Einordnung in das Wirtschaftsleben bereitet daher Schwierigkeiten.” – MNL OL XIX-J-34-a. 102/bizalmas/1949. (21.d.)

10 Forst (Lausitz) 1892. december 19., – 1987. február 8. Drezda. 1947–1952 között Szászország miniszterelnöke. Schmeitzner, Mike: „Seydewitz, Max” In: *Neue Deutsche Biographie* 24 (2010). 290–292. Online: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn11861360X.html>

egykori lakcím feltüntetésével – összeállítanának egy listát. A magyar kormány támogató álláspontja nélkül azonban egy ilyen lista összeállítását nem tartotta célszerűnek, mert „a számba jöhető magyar áttelepülőknél reményt kelthetne, ami esetleg később nem teljesülne. Az ezáltal előidézett csalódás viszont az itteni (szászországi) körülmények közé való beilleszkedésüket csak megnehezítené.”¹¹

Sz. Szosznovszkij a Németországi Szovjet Katonai Igazgatás Konzuli Hivatalának vezetője, 1949. április 6-án Horváth Imréhez, a berlini Magyar Kereskedelmi Képviselőt vezetőjéhez írott levelében ismételten sürgette a magyar kormány álláspontjának közlését, mert a visszatérésüket kérők „állítá-suk szerint magyarok, nem németek, és Németországba áttelepítésük tévesen történt. Ennélfogva nem akarnak állandóan letelepedni Németország szovjet övezetében és mindenféle úton igyekeznek visszatérni Magyarországra.”¹² Bár a Külügyminisztérium 1949. május 14-én arról értesítette Horváth Imrét, hogy a belügyminiszter állásfoglalását kikérték, s amint megküldi, arról haladéktalanul értesítik, a berlini képviselőt 1949 őszéig további utasítást nem kapott.

A magyar kormány nyilvánvalóan nem kívánt foglalkozni a kitelepített, ám hazatérni szándékozó német nemzetiségűek kérelmeivel. Az érdemi elbírálás során az esetek egy részében szembe kellett volna néznie a kitelepítési eljárás során elkövetett jogtalanságokkal, visszaélésekkel, az esetleges hazatérés engedélyezése pedig egzisztenciális, kártérítési kérdéseket is fölvetett volna.

Éppen elég gondot okozott számára a kitelepítési lehetőségek 1948. júniu-si lezárulását követően az ország területén maradt mintegy kétszáz-kettő-százhuszezer német nemzetiségű személy társadalmi integrációja. Ezeknek a személyeknek a nagy részét 1947-ben kitelepítésre már kijelölték, tehát házá-tól, földjétől megfosztották, más családokkal összeköltöztették, megvonták állampolgárságát, szabadon nem választhatta meg lakóhelyét, és munkát sem vállalhatott. 1949 tavaszától a társadalom egésze szempontjából is sürgetővé vált a Magyarországon maradt németek helyzetének a megoldása. „Rendezni kellett a félbemaradt telepítési folyamat miatt fölgyülemlett szociális és gazda-sági feszültségeket, biztosítani kellett a németek megélhetésének egzisztenciális alapjait, főül kellett vizsgálni a korábbi jogkorlátozások fönntartásának lehetősé-gét és szükségességét, politikai értelemben pedig – legalább részben – vissza kellett vonni, illetve át kellett alakítani a kollektív bűnösség stigmáját. A hatalom számára ez utóbbi látszott a legnehezebben megoldhatónak. Nem tehette meg ugyanis, hogy egyik napról a másikra az évekig fönntartott érvelését – amely alapját képezte a németekkel szembeni jog- és vagyonkorlátozó intézkedéseknek – visszavonja, illetve megváltoztassa. A bűnbakképzés folyamatában máshová tette a hangsúlyokat. A megbízhatóság, az állammal szembeni lojalitás kritériu-mai közül a nemzeti elemet háttérbe szorította – bár látens módon a korszakban

11 „...bei den in Betracht kommenden ungarischen Umsiedlern Hoffnungen erwecken könnten, die sich später möglicherweise nicht erfüllen. Die dadurch herbeigeführte Enttäuschung würde ihre Einordnung in die hiesigen Verhältnisse nur erschweren.” – MNL OL XIX-J-34-a. 102/bizalmas/1949.

12 MNL OL Külügyminisztérium Általános iratok 1945–1992. (a továbbiakban: XIX-J-1-k) 16/d. tétel. 0908/1950.

mindvégig jelen volt –, s a tulajdonhoz való viszonyulás, valamint a hatalommal szembeni feltétlen engedelmesség lépett a helyére.”¹³

A Magyarországon maradt német nemzetiségű személyek társadalmi integrációja egyik első lépésének megtételére 1949 októberében, néhány nappal a Német Demokratikus Köztársaság kikiáltása és alkotmányának elfogadása után került sor. A 4274/1949. MT. számú rendelet azon személyek esetében, akiket Németországba áttelepülésre köteleztek, de áttelepítésükre nem került sor, kimondta, hogy „a lakóhely (tartózkodóhely) megválasztása és a munkavállalás ... szempontjából a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek.”¹⁴ Jellemző, hogy az ugyanazon a napon megjelenő, a végrehajtást szabályozó belügyminiszteri rendelet „meghatározott kedvezmények”-ként említi a korábbi kollektív hátrányok elvi feloldását. Az érintetteknek tizenöt napon belül kellett jelentkezniük a tartózkodási helyükhöz legközelebbi rendőrőrsön, ahol kötelesek voltak lakóhelyük bejelentésére is. A jelentkezést elmulasztók a „kedvezményekben” nem részesülhettek. Ennél is nagyobb jelentőségű volt az 1949. december 16-án megjelent 4364/1949. MT. számú rendelet, amely a földreform és a telepítés befejezésének egyes szabályairól rendelkezett.¹⁵ A jogszabály a ki nem telepített személyek számára visszahagyott ingó és ingatlan vagyon telekkönyvezésének kötelezővé tételével végre stabilizálta a fél évtizede állandóan változásban lévő tulajdoni viszonyokat.

A magyar kormány intézkedéseiről több nyugati lap is beszámolt. A Bécsben megjelenő *Landpost* „Rákosi Mátyás megtartotta szavát” címmel közölt cikket, amelyben a lakhelyelhagyási tilalmat feloldó és a szabad munkavállalást lehetővé tevő rendeletet úgy interpretálta, mint ami az illegálisan Magyarországon tartózkodó svábok teljes állampolgársági jogegyenlőségét is lehetővé teszi.¹⁶ A magyar Külügyminisztérium szóbeli jegyzékben tiltakozott az értelmezés ellen, és hivatalos helyreigazításra kérte az osztrák kormányt. Hangsúlyozva, hogy a cikk „nem kívánatos határátszökéseket és illegális visszaszívargást idézhet elő”.¹⁷

A *Die Welt* és *Nachtexpress* című német lapok Köves Andrásról, a berlini Magyar Kereskedelmi Kirendeltség vezetőjétől kapott információra hivatkozva a rendelet megjelenését a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) megalakulásával hozták összefüggésbe. Az időbeli egybeesés kétségtelen, de direkt összefüggés nem állapítható meg.¹⁸ A Külügyminisztérium elmarasztalta Kövest a kijelentés miatt,

13 Tóth, 2008. 50.

A Magyarországon maradt németek társadalmi integrációjának első lépéseire vonatkozóan lásd Tóth, 2008. 50–55. Itt csak jelen tanulmány témája szempontjából fontos mozzanatokat emelem ki.

14 Magyar Közlöny, 1949. október 11.

A minisztertanácsi rendelet végrehajtását a 245.900/1949. BM sz. rendelet szabályozta.

15 Magyar Közlöny, 1949. december 31.

16 *Landpost*, 1949. október 22. 10.

17 MNL OL Külügyminisztérium Bécsi Nagykövetség TÜK-iratok 1946–1960. (a továbbiakban: XIX-J-36-a) 515/Bizalmas/1949.

18 Az NDK ideiglenes kormánya 1949. október 8-án alakult meg, amit Magyarország október 18-án elismert. A diplomáciai kapcsolatok fölvételére a két fővárosban létesített missziók formájában került sor. – Politisches Archiv [Német Külügyi Levéltár] (a továbbiakban: PA) Ministerium für

s közlemény kiadására kérte. Leszögezték azt is, hogy nincs szó a teljes állampolgári jogok visszaállításáról, csupán a Magyarországon tartózkodó – tehát a korábban illegálisan visszatérőkre is vonatkozott – német nemzetiségűek munkavállalási és lakhelyelhagyási tilalmának feloldásáról.¹⁹

A magyarországi német nemzetiségű lakosság áttelepítésével kapcsolatban kiadott korlátozó intézkedések hatálytalanításáról a 84/1950. MT. számú rendelet intézkedett, amely kimondta: „Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a személyek, akik nem telepítették át, úgy szintén azok akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak..., magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”²⁰ Bár az áttelepítéssel kapcsolatban kibocsátott korlátozó intézkedéseket nem lehetett többé alkalmazni, a rendelet megjelenése előtt már végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartották, „és ezekből kifolyólag kártérítési, vagy egyéb igényt nem lehet érvényesíteni.”²¹ A múlt feloldására tehát annak meg nem történtté nyilvánításával került sor.

Az 1950. március 25-én megjelent rendelet lehetővé tette azt, hogy a belügyminiszter azoknak a kitelepített németeknek is megadja a magyar állampolgárságot, akik „erre érdemesnek mutatkoznak”. Az erre irányuló kérelmet a rendelet hatályba lépését követő hat hónapon belül kellett a törvényhatóság első tisztviselője vagy a magyar külképviseleti hatóságok útján előterjeszteni. Törvényesen deklarált formai követelményei a visszaköltözésnek nem voltak. A magyar állam a jelentkezők arra érdemes voltát eseti mérlegelés alapján döntötte el.

A Magyarországon maradt német nemzetiségűek legalapvetőbb társadalmi integrációját biztosító rendeletek a kitelepítettekben is a korábbi eljárás felülvizsgálatának és a hazatérésnek a lehetőségét erősítették. A visszatérés motivációja általában nem szűkíthető le egyetlen okra, a döntés sokoldalú alátámasztásával az adott személy önmaga előtt is indokolta, erősítette annak helyességét. Kétségtelen azonban, hogy ezek között az okok között meghatározó helyet foglalt el a családegyesítés, a nagyobb család helyreállításának igénye, belső parancsa.²²

Minden egyes szétszakított család története természetesen egyedi, személyes, ugyanakkor bizonyos tendenciák is megfigyelhetők. Sok esetben előfordult, hogy az idős szülőket nem, de a már önálló családot alapított gyerekeiket kitelepítették, vagy éppen fordítva. Így a szülőknek vagy Magyarországon, vagy Németországban nem maradt eltartója. Megtörtént az is, hogy a malenkij robotra elhurcolt anyát vagy a hadifogságba került apát a Szovjetunióból közvetlenül

Auswärtige Angelegenheit [A Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériumának iratai] (a továbbiakban: MfAA). A 9246 Beziehungsberichte der Botschaft Budapest 1960–1961. 135. [A Budapesti Nagykövetség jelentései a két ország kapcsolatáról 1960–1961].

19 A közlemény kiadására végül nem került sor. – MNL OL XIX-J-34-a 368/Bizalmas/1949. és 340/Bizalmas/1949.

20 Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 271–272. (A fordításnál Rückkehr: 55.)

21 Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 272.

22 A hazatérés okaira, illetve a személyes döntések indoklására vonatkozóan bővebben lásd Tóth Ágnes: *Hazatértek*. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.

Németországba engedték ki, míg gyerekeik a nagyszülőkkel Magyarországon maradtak, akik éppen a távollévő családtagokra való hivatkozással kerültek el a kitelepítést. De ennek az ellentétje is nagy számban fordult elő: az SS-katonaként hadifogságba esett férfiak, a malenkij robotra elhurcolt nők egy részét a Szovjetunió csak 1949–1950-ben adta át a magyar kormánynak. Időközben azonban a családjaikat már kitelepítették, így Magyarországon ideiglenesen sem volt hová hazatérniük. A családdegyesítéseket hátráltatta, hogy a magyar kommunista vezetés továbbra is bűnösnek tartotta ezeket a személyeket, ezért hazatérésük után még többévi internálással sújtotta őket, de akadályozta azt a megosztott Németország helyzete, valamint az országok közötti diplomáciai kapcsolatok hiánya is.

A Szovjetunióból 1949 őszén több ezer német származású hadifogoly tért vissza Magyarországra, akik egy részének hozzátartozóit, közvetlen családját időközben már kitelepítették. Közöttük is voltak azonban olyanok, akiknek, bár saját családját – például feleségét, gyermekét – kitelepítették, de szülei, testvérei vagy más rokonai maradtak még Magyarországon. Ők jellemzően először ezekhez a családrészekhez tértek haza, s az elkövetkező hónapokban tájékozódtak szeretteik hollétéről, helyzetéről, a családdegyesítés lehetőségéről. Azoknak, akiknek már egyáltalán nem élt hozzátartozója vagy ismerőse Magyarországon, a Népijóléti Minisztérium Debrecenben átmeneti otthont állított fel, ahol biztosították ideiglenes ellátásukat. A magyar kormány ezeket a személyeket, mintegy ötszáz főt, mielőbb át akarta adni Németországnak.²³ Hajdú József²⁴, a berlini magyar misszió vezetője 1950. január 23-án adta át Georg Dertinger²⁵ külügyminiszternek azon személyek listáját, akik az NDK-ban élő családtagjaikhoz akartak kivándorolni. A magyar fél az érintett személyek mielőbbi átvételét kérte. Bár Dertinger a kérés teljesítésére ígéretet tett, egyedi eseteket sorolva annak a véleményének adott hangot, hogy a családdegyesítéseknél nem lehet kizárólagosan egyetlen általános szabály alapján eljárni. Véleménye szerint, éppen az egyes esetek különbözősége miatt, tekintettel kell lenni az érintettek kívánságaira is. Nemcsak elfogadhatónak tartotta, de szorgalmazta is azt, hogy a családdegyesíté-

23 MNL OL XIX-J-1-k 16.d. tétel, 024247/1950. Feljegyzés a Szovjetunióból repatriált svábok Németországba kiutazásáról, 1950. július 21.

24 Rákospalota, 1898 – Budapest, 1966. Vasesztergályos, diplomata. A Tanácsköztársaság idején vöröskatoná. Pozsonyban és Bécsben élt (1919–1921), majd Jugoszláviába költözött (1921–1941). Részt vett a munkásmozgalomban. A második világháború után a Ganz Hajógyár Üzemi Bizottságának alelnöke, elnöke (1945–1948). Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1949-ben a bécsi követség vezetője ügyvivői minőségben, majd a berlini követség vezetője (1950–1953). A következő években is diplomáciai feladatokat látott el. A forradalom alatti magatartása miatt pártfegyelmit kapott és elbocsájtották a Külügyminisztériumból. Az MSZMP Párttörténeti Intézet Archívumának társadalmi munkatársa.

Az életrajzi adatokat Gecsényi Lajos bocsátotta rendelkezésemre a *Diplomata-életrajzok*. Főkonzulok, követtek, nagykövettek 1945–1990 című, megjelenés előtt álló kötetből, amit ezúton is köszönök.

25 Berlin, 1902. 12. 25. – Lipcse, 1968. 01. 21. Jogi és gazdasági tanulmányokat folytatott. A két világháború között Magdeburgban és Berlinben újságíróként dolgozott. 1945-ben másokkal együtt megalakította a CDU-t. Az NDK első külügyminisztere, 1953. január 15-én kémkedés vádjával letartóztatják, és egy koncepció perben 15 évi fegyházra ítélték. 1964-ben részesült amnesztiában. – In: <http://www.uni-magdeburg.de/mbi/Biografien/0014.htm>. Letöltés: 2015. április 17.

sekre mindkét országban sor kerülhessen. Például magától értetődőnek tartotta, hogy ha egy család tagjainak többsége Magyarországon maradt, kérésükre az NDK-ba kitelepített családrészek költözhessenek vissza. A berlini magyar misszió vezetője Dertinger fölvetését a kitelepítés revíziójaként értelmezte, amivel a „magyar hatóságok jelenleg nem foglalkoznak (...), így semmiféle ígéretet nem tehetek, de kívánságát természetesen tolmácsolni fogom kormányom felé”²⁶ – írta. Bár február hónapban is több alkalommal szerepelt a magyar és német diplomácia munkatársainak megbeszélésein a szovjet hadifogságból elengedett német nemzetiségűek repatriálása, illetve tágabb értelemben a családegyesítés problémája, érdemi előrelépés nem történt.²⁷ A magyar fél elzárkózott attól, hogy a családegyesítéseket individuális esetekként (is) tekintse, az érintettek NDK-nak történő csoportos átadását szorgalmazta. Végül Farkas Mihályné, a külügyminisztérium tanácsosa 1950. március 1-jén arra kérte Hajdú József berlini misszióvezetőt, hogy közölje Ackermann²⁸ államtitkárral: a magyar fél nem zárkózik el az elől, hogy olyan svábok kérelmeit, „akiknek házastársa vagy egyenes ágú felmenő vagy lemenő rokona Németországban vagy Magyarországon tartózkodik és kívánságuk az, hogy családjukkal élhessenek”, egyedi döntés alapján bírálja el. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy „tömeges visszatérésről nem lehet szó, csak egyes esetekről, ha ez ellen politikailag nincs kifogás. A másik oldalon viszont a német hatóságoktól kedvező döntést várok a Szovjetunióból hazatért polgári személyek beutazási engedélyére vonatkozóan” – írta.²⁹

Ugyanakkor Hajdú József követet arra is utasította, hogy a jövőben a különböző kérdéseket ne a CDU-tag (Christlich Demokratische Union Deutschland/Kereszténydemokrata Unió) Dertinger külügyminiszterrel, hanem elsősorban a kommunista Ackermann államtitkárral beszélje meg. Hajdú József következő jelentésében némi mentegetőzéssel hangsúlyozta, hogy eddig is valamennyi fontos ügyet előzetesen Ackermannal tárgyalt meg, aki azonban kifejezetten kérte, hogy „igyekezzek Dertinger külügyminiszterrel baráti kapcsolatot tartani, és minden külügyminisztériumra tartozó ügyben forduljak, illetve tárgyaljak Dertingerrel, mivel a CDU fontos vezetőségi tagja, akinek a SED-el (Sozialistische Einheitspartei Deutschland/Német Szocialista Egységpárt) legjobb a kapcsolata, s akivel az itteni blokkban legjobban lehet együttműködni. Éppen ezért óvakodni

26 MNL OL Külügyminisztérium Német Demokratikus Köztársaság TÜK-iratok 1945–1964. (a továbbiakban: XIX-J-1-j-NDK) 16.d. tétel 00200/1950. A Szovjetunióból 1949 folyamán hazatért svábok kivándorlása, 1950. február 4.

27 PA MfAA A 10043 Aussenpolitische Beziehungen zur VR Ungarn, Tätigkeit der Mission in Ungarn 1950–1951. [Külpolitikai kapcsolatok a Magyar Népköztársasággal, a budapesti Misszió tevékenysége.] Az NDK budapesti Diplomáciai Képviselőtételének jelentése Ackermann államtitkárnak, 1950. február 8. és PA MfAA A 15 614 Berichte, Vermerke, Briefe 1951. [Jelentések, feljegyzések, levelek] 140–142.

28 Thalheim/Erzgeb. 1905. december 25. – Berlin, 1973. május 4. Kommunista politikus. 1949–1953 között a Németország Szocialista Egységpártjában (SED) betöltött különböző fontos párttiszségek mellett a külügyminisztérium államtitkára. 1954-ben kizárták a pártból, 1956-ban rehabilitálták. –In: <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B1424.html?ID=6>. Letöltve: 2015. április 17.

29 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d. tétel 003121/1950.

kell attól, hogy Dertingerben gyanút ébresszünk azáltal, hogy hivatalos ügyeket először vele beszéljek meg. Ackermann kijelentette, hogy ez nemcsak az ő kíván-sága, de a SED Politikai Bizottságának is.”³⁰

A volt hadifoglyok átvételével kapcsolatos konkrét tárgyalásokra 1950. április 8-án Berlinben került sor. A magyar delegációt Bendek Jenő³¹, a Népjelölet Miniszterium munkatársa vezette, s részt vett rajta még a misszió első titkára. A német felet a kül- és a belügyminiszterium munkatársai képviselték. A magyar fél átadta a kitelepítendőek pontos névjegyzékét, valamint azoknak az ingóságoknak a kimutatását, amelyeket az egyes személyek magukkal vihettek. A felek a következőkben állapodtak meg: a csoport zárt szerelvénnyben, Csehszlovákián keresztül, Bad-Schandau határállomáson lép német területre, a személyeket rövid ideig az Ölsnitzben felállított átmeneti táborban helyezik el. A német fél kérte, hogy valamennyi személy rendelkezzen az azonosításához szükséges okmányokkal.³² A csoport 1950. május 4-én hagyta el Magyarországot.³³ Május 6-án érkezett meg Bad Schandauba, fogadásán jelen voltak a berlini magyar diplomáciai misszió, a budapesti Külügyminiszterium, valamint a német Kül- és Belügyminiszterium munkatársai. A csoport 178 személyből állt, akiket a határállomáson a helyi szovjet katonai parancsnokság vett át. Kiesewetter, a német Belügyminiszterium munkatársa beszédében a csoport „hazatérését” a magyar és szovjet békevágy megtestesülésének nevezte.³⁴ Egy másik jelentés a csoport nemek szerinti összetételét is feltünteti. Eszerint ekkor 54 férfi, 120 nő és 4 gyer-

30 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d. tétel 00468/1950. Hajdú József követ jelentése, 1950. március 27.

A Dertingert többször vacsorán vendégül látó Hajdú egyébként a német külügyminisztert maga is úgy jellemezte, mint aki a „CDU fontosabb vezetői közül a legközelebb áll hozzánk, illetve a demokráciához.” – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d. tétel 00468/1950. Hajdú József követ jelentése, 1950. március 27.

Figyelemre méltó, hogy a Külügyminiszteriumban felettesei nem elégedtek meg a válasszal, s 1950. április 3-án ismét arra utasítják, hogy a jövőben is először Ackermannal tárgyaljon. „Ez viszont nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egyes különös jelentőséggel nem bíró kérdéseket Követ Úr Dertinger külügyminiszterrel beszéljen meg. (...) a beszélgetés folyamán népi demokráciánk fejlődése alapján szerzett tapasztalatát vele közölje és így erősítse benne azt a meggyőződést, hogy csak a Szovjetunió oldalán, a kommunisták útmutatásával és a velük együttes harccal érhető el Németország demokratikus alapokon lévő egysége.” – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d.tétel 00468/1950. Farkas Mihályné utasítása, 1950. április 3.

31 Fiume, 1908. 02. 28. – Pozsony, 1966.11. 24., jogász. 1928-tól 1932-ig tagja az SZDP-nek. Debrecenben bekapcsolódott az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkájába, részt vett a kiadott törvények – igazolási eljárásról szóló rendelet, népbírószági rendelet, lakásrendelet – és rendeletek kidolgozásában. 1957-ig a Népjelölet, illetve 1951-től az Egészségügyi Miniszteriumban működött. – In: *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>. Letöltés: 2015. április 7.

32 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d.tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9.

A német delegációt a Belügyminiszterium munkatársa, Büttner vezette, a Külügyminiszteriumot Florin és Freund képviselte.

A tárgyalásokra vonatkozóan lásd még Bundesarchiv (a továbbiakban: BA) Ministerium des Innern (MdI) 1945–1990. [Az NDK Belügyminiszteriumának iratai] (a továbbiakban: DOI) 15 802 Verhandlung über die Frage der Familienzusammenführung von in Ungarn befindlichen Deutschen, [Tárgyalások a Magyarországon tartózkodó németek családjegyesítésének kérdéseiről], 1950. április 8.

33 MNL OL XIX-J-1-k 16.d. tétel 024247/1950.

34 PA MfAA A 15 614. Berichte, Vermerke, Briefe 1951. [Jelentések, feljegyzések, levelek]. 145.; 148.

mek érkezett meg az NDK-ba. Figyelemre méltó a nők magas száma, ami azt is jelzi, hogy a malenkij robotra elhurcolt nők egy jelentős részét a Szovjetunió csak 1949 őszén engedte haza.³⁵

Az 1950. április 8-i tárgyalásokon a német fél, ami a magyar tárgyalódelegációt meglepte, további két kérdést is felvetett. Bár a 84/1950. MT. számú rendelet megjelenése óta még csak rövid idő telt el, hatása már egyértelműen megmutatkozott, azaz a kitelepítettek nagy számban kérelmezték magyar állampolgárságukat, illetve hazatelepülésüket. A német fél a kérdést politikai szempontból rendkívül fontosnak nevezte. Nehezményezte, hogy a magyar kormány a rendelettel kapcsolatban a német sajtóban a német kormány előzetes tájékoztatása nélkül közleményeket jelentetett meg. Határozottan kérték, hogy a magyar kormány közölje a német féllel a Németországban tartózkodó és hazatérni szándékozó németekkel kapcsolatos álláspontját. A vitás kérdések rendezésére, illetve a követendő eljárási mód kidolgozására vegyes bizottság fölállítását szorgalmazták, de csak a magyar kormány álláspontjának megismerését követően.

„Német részről közölték, hogy 1947–1948-ban összesen 49 298 azoknak a visszatelepített németeknek a száma, akik jelenleg a Demokratikus Német Köztársaság területén tartózkodnak. Elhangzott olyan vélemény is, hogy két-három százalékra tehető azoknak a száma, akik a kormányrendelet alapján vissza szándékoznak térni Magyarországra”³⁶ – írta beszámolójában Benedek Jenő. A magyar tárgyalódelegáció fölhatalmazás híján csak a kérés továbbítására tehetett ígéretet.

A másik fölvetés annak a mintegy 70 magyarországi német nemzetiségű személynek a helyzetére vonatkozott, akiket a Szovjetunió közvetlenül Németországba engedett el, de családtagjaik még Magyarországon éltek. A német fél kérte ezen családtagok kitelepülésének az engedélyezését, s megerősítette, hogy a maga részéről a beutazást támogatja. A magyar delegáció azt javasolta, hogy ezeknek a családoknak az ügyét ne csoportos, hanem egyéni kérelmezőkként bírálják majd el. Ezt a német fél elfogadta.³⁷

A Berliner Zeitungban április 2-án a 84/1950. MT. számú rendelettel kapcsolatban megjelent közlemény hatására nagyszámú kérelmező fordult a berlini magyar misszióhoz is. Naponta „30-40 levél és majdnem annyi kitelepített jelenik

35 BA DO 1 15 802 Bericht über den Transport aus Ungarn am 6. Mai 1950. [Jelentés a Magyarországról 1950. május 6-án érkezett transzportról].

36 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d. tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9.

37 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d. tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9.

1950. április 14-én a Külügyminisztérium arról értesítette Hajdú Józsefet, a berlini misszió vezetőjét, hogy a magyar kormány hozzájárul annak a 70 személynek Magyarországra való beutazásához, akiket a hadifogságból Németországba engedtek el. A követet arra utasította, hogy az érintettek személyi adatait (név, szül. hely, kitelepítési idő, oka, lakcíme, hozzátartozói felsorolása, pontos lakcíme) a német Belügyminisztériumtól kérje ki.

Ugyanakkor Hajdút feddésben részesítették, mert a berlini tárgyalásokon személyesen nem vett részt, és Benedek Jenőt sem látta el információkkal. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30.d tétel 00526/1950. Levél Hajdú Józsefnek, 1950. április 14.

meg a missziónál, és mindannyian kérik a rendelet értelmében hazavitelüket. Vannak olyan családok, ahol az asszony a gyermekekkel kitelepített, a férj időközben mint hadifogoly hazatért, és Magyarországon van. Vannak hadifoglyok, akiket a Szovjetunióból egyenesen hoztak Németországba, és családjuk odahaza van. Vannak, akik itt találkoztak családjukkal, és mindannyian haza akarnak menni. Akadnak olyanok is, akik bár kitelepítési névjegyzeiken nem voltak, felmenőikkel megélhetésük biztosítása céljából jöttek ki, időközben férjük megérkezett Magyarországra hadifogságból. Általában közeli (le-felmenő) rokona mindegyiknek van, vannak azonban olyanok is, akiknek bár senkijük nincs otthon, vissza akarnak térni. Általában földművelők vagy kisiparosok, és számosan rendelkeztek Magyarországon meglehetősen vagyonnal. Mindannyian érdeklődnek afelől, vajon visszakapják-e otthon hagyott ingatlanjaikat és ingóságait.”³⁸

A nagyszámú jelentkező fölkészületlenül érte a missziót. Nehezményezték, hogy a Külügyminisztériumtól sem a magyar kormány elvi álláspontjára, sem a benyújtott kérelmek eljárásrendjére vonatkozóan nem kaptak tájékoztatást. Ezért a kérelmezőket egyelőre elutasították.

A kérelmezők az NDK Külügyminisztériumában is igyekeztek tájékozódni. 1950. április 20-án harminc, Grimm városában élő család képviselőiben jelent meg egy személy a Külügyminisztériumban, s a hazatérés részleteiről és feltételeiről érdeklődött. A tisztviselő arra hivatkozással, hogy a tárgyalások még folynak, elhárította az érdeklődőt, s azt kérte, hogy valamennyi személy írásban forduljon a minisztériumhoz.³⁹

Erich Kops⁴⁰, a budapesti német külképviselet vezetője, aki a rendelet kihirdetésekor éppen nem tartózkodott Magyarországon, felettesei számonkérésére 1950. április 19-i jelentésében mentegetőzve hangsúlyozta, hogy csak utólag, a német újságokból értesült a magyar kormány döntéséről. A misszió nem kapott meghívót arra a sajtótájékoztatóra sem, amelyen Boldizsár Iván a rendeletet bejelentette és értelmezte. A misszió utólag magyarázatot és információt kért a magyar Külügyminisztériumtól, de érdemi választ nem kapott. Kops jelezte azt is, hogy a missziónál is jelentkeztek német nemzetiségűek, de a fentiek miatt nem tudott felvilágosítást adni számukra.⁴¹

A német Külügyminisztérium egyrészt nehezményezte magának a döntésnek egyeztetés nélkül való nyilvánosságra hozatalát, másrészt a döntés interpretációját. Azzal érveltek, hogy a sajtótájékoztatón elhangzottak a kitelepítettekben azt a hamis reményt kelthették, hogy nagy számban visszatérhetnek Magyarországra.

38 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16.d. tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9.

39 PA MfAA A 15 614. Berichte, Vermerke, Briefe 1951. [Jelentések, feljegyzések, levelek]. 144.

40 Jena, 1905. január 1. – Drezda, 1961. május 28. Lakatos, kommunista politikus. 1923-tól a kommunista párt tagja, ahol különböző pozíciókat töltött be. 1950. január–november között az NDK budapesti missziójának vezetője. – <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=4623>. Letöltve: 2015. április 17.

41 PA MfAA A 10 043 Aussenpolitische Beziehungen zur VR Ungarn, Tätigkeiten der Mission in Ungarn 1950–1951. [Külpolitikai kapcsolatok a Magyar Népköztársasággal, a budapesti misszió tevékenysége] 58–62.

Tartottak attól is, hogy a magyar kormány lépése hasonló reményeket ébreszt a lengyel területekről és a Szudéta-vidékről kitelepítettekben, holott Csehszlovákia és Lengyelország semmilyen körülmények között nem támogatja visszatérésüket. Rámutattak arra is, hogy a magyar kormány lépése megnehezíti a kitelepített németek integrációját, elbizonytalanítja őket, a nyugati ellenséges országok pedig kihasználhatják a döntést és precedens értékűnek állíthatják be a többi országgal szemben.⁴²

Az elkövetkező hetekben a 84/1950. MT. számú rendelet nem egyeztetett módon való közzététele, illetve a kitelepítettek repatriálásának lehetősége miatti ellentét tovább mélyült a magyar és a német kormány között. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya a tavasz folyamán több ízben tiltakozott amiatt, hogy a magyar állam Németországban élő német állampolgárokat arra ösztönöz, hogy magyar állampolgárságért folyamodjanak. Megítélésük szerint a potsdami határozatok értelmében a kitelepítettek német állampolgárságot szereztek. Ezt az álláspontot a magyar fél vitatta, mert a Német Demokratikus Köztársaság a békeszerződés megkötéséig nem adhatott ki állampolgárságot szabályozó törvényt. Elismerte ugyanakkor, hogy mind Kelet-, mind Nyugat-Németország „német igazolvánnyal” látta el a kitelepítetteket és választójogot biztosított számukra. A magyar kormány azt hangsúlyozta, hogy nincs olyan nemzetközi kötelezettsége, ami korlátozná számára, hogy az áttelepített németek egy részét magyar állampolgárrá visszafogadja. Hivatkozott arra is, hogy csupán a magyar állampolgársági törvény visszahonosítási szabályait alkalmazza. Az NDK külügyminisztériuma nehezményezte azt is, hogy a magyar fél előzetes megállapodás és egyeztetés nélkül akarta ezt a kérdést rendezni. A német fél ugyanakkor megismételte, hogy elfogadja az áttelepítés folytán szétszakított német családok egyesítését, ami mind Németországban, mind Magyarországon történhet.⁴³

Az NDK kormánya nyilvánvalóan tartott attól, hogy a visszatelepülés precedensként szolgálhat más országokból származó német nemzetiségűek számára is, s ennek következtében nagyszámú állampolgárt és munkavállalót veszíthet el. Ezért a német Külügyminisztérium a hasonló kezdeményezéseket megakadályozandó 1950. április 18-án tájékoztatta a lengyel, csehszlovák és román diplomáciai missziók vezetőit a magyar kormány döntését ellenző álláspontjáról.⁴⁴

Emellett a kitelepítettek integrációja érdekében tett erőfeszítéseit mindenféle módon – sajtókampánnyal, brosúrák kiadásával – demonstrálta. 1950. április végén huszonnégy Nyugat-Németországba kitelepített személyt hívott meg, hogy az áttelepítettek helyzetét bemutassák. A delegáció tagjai nemzetközi sajtótájékoztatót tartottak számoltak be benyomásaikról és tapasztalataikról. Figyelembe

42 PA MfAAA 15 604. Statssekretär. Berichte über die politische und wirtschaftliche Entwicklung in der UVR 1950. [Államtikár. Jelentések a politikai és gazdasági fejlődésről a Magyar Népköztársaságban]. 94–96.

43 MNL OL M-KS 276.f. 54.cs. 98.ö.e. Feljegyzés egyes áttelepített németek visszahonosításáról szóló rendelet végrehajtásáról Németország területén, 1950. április 25. és XIX-J-1-j-NDK 30.d. tétel 00663/1950. Feljegyzés, 1950. május 5.

44 PA A 15 614 Berichte, Vermerke, Briefe, 1951. [Jelentések, följegyzések, levelek]. 145.

véve az éles ideológiai szembenállást, valamint a politikai célokat, nem meglepő, hogy a delegáció tagjai az NDK területén élő áttelepítettek helyzetét az élet minden területén jobbnak ítélték a nyugati megszállási övezetben élőkénél.⁴⁵ Azt az álláspontot képviselték, hogy az áttelepítettek politikai egyenjogúsága és legalapvetőbb egzisztenciális körülményeinek biztosítása révén megszűnt az országban az „Umsiedler” probléma.⁴⁶

A német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztiarendelet kapcsán aggodalmát fejezte ki Magyarország berlini követének a nyugatnémet kommunista párt képviselője is. Mint mondotta, meg vannak győződve arról, hogy a magyar kormányt nem a tömeges visszatelepítés gondolata vezette, de a kitelepítettek úgy értelmezik. Nehezményezte, hogy ezzel ötévi munkájuk került veszélybe, mert „a svábok szemükbe nevetve mondják, lám, a magyarok megszegték a potsdami egyezményt”.⁴⁷

Az NDK-val körvonalazódó megállapodás nem érintette az Ausztriában hasonló módon megkezdett akciót. Itt a becslések szerint ekkor mintegy húszezer magyarországi német élt, akiknek hatvan-hetven százaléka vissza akart térni. Az osztrák kormány nem emelt kifogást a magyar kormányt körükben végzett, a hazatérést propagáló tevékenysége ellen. Ebben a viszonylatban nem merült föl az állampolgárság kérdése sem, mert a mintegy 360 ezer német származású áttelepített, illetve menekült közül az évek folyamán csak harminc-harmincötezer személy kapott állampolgárságot, de ők sem törvényt, hanem pártközi megállapodás alapján.⁴⁸

A német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztiarendelettel egy napon hirdették ki az 1950. évi 9. számú törvényerejű rendeletet, amely a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából meghirdetett közkegyelem gyakorlásáról rendelkezett.⁴⁹ A rendelet értelmében büntetlenül hazatérhettek azok az 1945. április 4-e előtt Nyugatra távozott magyar állampolgárok, akik „nem tartoztak a fasiszta rendszer irányító szereplői közé és nem követtek el főbenjáró háborús vagy népellenes bűntettet.”⁵⁰ Jogi értelemben e rendelet szabályait is lehetett alkalmazni azokra a német nemzetiségűekre, akik nem a kitelepítés, hanem a front előli menekülés révén hagyták el Magyarországot. A két rendelet személyi hatályában meglévő átfedések, illetve mindkét szabályozás végrehajtásának végig gondolatlansága újabb zavart keltett mind az érintettekben, mind a német–magyar tárgyalásokon.

Hajdú József a rendelet német fordítását 1950. április 21-én személyesen adta át Ackermann államtitkárnak, és hangsúlyozta, hogy a „magyar kormány számára fontos a fasiszta propaganda által megtévesztett magyarok Németországból,

45 MNL OL Külügyminisztérium Német Szövetségi Köztársaság TÜK-iratok 1945–1964. (a továbbiakban: XIX-J-1-j-NSZK) 77.t. 00715/1950.

A sajtótájékoztatóra vonatkozóan lásd „Wir werden die Wahrheit erzählen”. Westdeutsche Umsiedler berichten über ihre Erlebnisse in der DDR. – Tägliche Rundschau, 1950. május 3. 5.

46 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00600/1950. Feljegyzés, 1950. április 22.

47 MNL OL XIX-J-1-j-NSZK 77.t. 00715/1950. és 00713/1951.

48 MNL OL XIX-J-1-k-NDK 16.f. tétel 00604/1950.

49 Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 51–53.

50 Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 51.

különösen a nyugati övezetekből való visszatérése.”⁵¹ Kérte a rendelet szövegének a német sajtóban való közzétételét, a hazatérés érdekében a misszió által tervezett propagandatevékenység különböző német hivatalok részéről való támogatását, valamint egy nemzetközi sajtótájékoztató engedélyezését. Hangsúlyozta, hogy ez a rendelet nem vonatkozik a német nemzetiségűekre. A velük szemben alkalmazandó eljárást a kétoldalú tárgyalásokon kell meghatározni, s addig, amíg ez nem történik meg, a magyar fél a kérdés kapcsán semmiféle tájékoztatást nem ad. Ismételten leszögezte, hogy a német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztia-rendelettel a magyar kormány nem akarja a kitelepítettek tömeges visszatérését támogatni. Semmiképp nincs szándékában az elkobzott földek visszaadása vagy a kárpótlás bármely más módja, csupán a családegyesítés lehetőségét kívánja biztosítani. Kiemelte azt is, hogy a rendelet kiadására azért volt szükség, mert „az elmúlt években a kitelepítés során technikai hibák fordultak elő.”⁵²

A nemzetközi sajtókonferencia megtartását április 28-ára tervezték. Ackermann ígéretet tett megszervezésére, majd egy nappal korábban arra hivatkozva, hogy a sajtó a közelgő május 1-jei ünnepségekkel foglalkozik, annak elhalasztását kérte. Hajdú elfogadta ezt, annál is inkább, mert a magyar Külügyminisztériumtól nem kapott utasítást arra vonatkozóan, hogy a német kitelepítettek kérdésében milyen álláspontot foglaljon el. Új helyzetet teremtett ugyanis, hogy a német – különösen a nyugatnémet – sajtó a magyarországi németek anyagi kárpótlását tényként kezelte.⁵³

Miután Hajdú József továbbra sem kapott iránymutatást Budapestről, 1950. május 3-ra összehívta a sajtótájékoztatót. Tudta, hogy nem kerülheti meg a kitelepített németek hazatérésének problémáját. Elejét akarta azonban venni azoknak a kérdéseknek, amelyekre a választ maga sem tudta, hiszen nem ismerte kormánya álláspontját. Ezért írásos nyilatkozatot készített, amelyben a kitelepített németek kapcsán az Ackermannak néhány nappal korábban tett kijelentéseit ismételte meg.

A német fél sértettségét jelzi, hogy Ackermann közvetlenül a sajtótájékoztató előtt találkozót kért Hajdútól és közölte: most jött a Német Szocialista Egységpárt (SED) politikai bizottságának üléséről, s az a határozott kérésük, hogy a sajtótájékoztatón ne érintse a kitelepített németek ügyét. Hajdú eleget tett a kérésnek. A sajtótájékoztatót tizennyolc újságíró jelent meg, közülük hat személy különböző nyugati lapokat tudósított.⁵⁴

51 „Die Regierung der Ungarischen Volksrepublik legt großen Wert auf die Rückführung der durch faschistische Propaganda irreführten Ungarn aus Deutschland, besonders aus den Westzonen.

BA Ministerrat der DDR 1949–1990. [Az NDK minisztertanácsának iratai]. (a továbbiakban: DC 20) 12 086. 2.

52 „im Verlauf der Aussiedlung im vergangenen Jahre technische Fehler vorkommen sind.” – BA DC 20 12086. 2.

53 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00603/1950. Hajdú József levele Berei Andor államtitkárnak a kitelepített németekre vonatkozó rendelet kapcsán, 1950. április 22.

54 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00718/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek az amnesztia-rendelettel kapcsolatos tájékoztató munkáról, 1950. május 4.

„Amint azt előre láttam, minden kérdező csak a sváb visszatelepítés iránt érdeklődött. Érvekkel jöttek, hivatkoztak a nyugatnémet sajtónak az osztrák sajtóból és a budapesti rádióból átvett híreire, melyekben a visszatelepítésre vonatkozó rendelet egyes szakaszait idézték. Érdeklődtek az anyagi jóvátétel, foglalkozásba visszahelyezés, állampolgári jogok felől. Vitába velük nem szálltam, de elkerülhetetlen volt néhány konkrétan feltett kérdésre való válaszolás. (Pl. 4 ha föld visszaadása.) Öt alkalommal is kijelentettem, hogy ez a konferencia a nyugatos magyarokra vonatkozik és a sváb kérdésre vonatkozólag később fogok a sajtóban visszatérni. Végül is nagy erőfeszítéssel sikerült a nyugatos magyarok kérdésére terelni a figyelmet. Ezután simán ment a konferencia vezetés, amelynek hangja egész idő alatt higgadt és nyugodt volt. Nehézséget nem csak a nyugati sajtó képviselői okoztak, hanem a keleti demokratikus sajtó egyes újságírói is”⁵⁵ – írta a misszió vezetője beszámolójában.

Részletesen taglalta azt is, hogy a német Külügyminisztérium nem teljesítette az Ackermannal megbeszélteket: nem közöltették le az általa néhány nappal korábban átadott közleményt a sajtóban, nem küldték meg a meghívandó újságírók listáját, az információs hivatal a misszió megkereséseire nem reagált. A fenti gesztusok nyilvánvaló válaszreakciók voltak arra, hogy a magyar kormány továbbra sem kommunikált egyértelműen a német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztiarendelet kapcsán.

Az egyértelmű kommunikáció hiányát nehezményezte Hajdú József misszióvezető is. A rendelet megjelenését követően – amely az elveket sem rögzítette egyértelműen, a végrehajtás valamennyi kérdését pedig teljességgel nyitva hagyta – ezerszám kapta a tájékoztatást kérő leveleket. Beszámolójához csatolta a Möckmühlben lakó Hoffmann Gabriella levelét, úgy is, mint a megválaszolásra váró legfontosabb kérdések felsorolását. „Miután az itteni Napilapok azt a hírt közölték ápr. 3-án, hogy a kitelepítettek visszatérhetnek Magyarországra, kérem, hogy ha tényleg igaz a hír, akkor méltóztassék velem közölni, hogy milyen feltételek mellett térhetünk haza. Hogy a saját költségünkön, vagy transporttal úgy ahogy jöttünk? Hogy a butort amit itt szereztünk és egyéb holminkat is magunkal

55 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00718/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek az amnesztiarendeletről kapcsolatos tájékoztató munkáról, 1950. május 4.

A sajtótájékoztatóról hasonló tartalmú összefoglalót készítettek a német Külügyminisztérium munkatársai is. Figyelemre méltó azonban, hogy a Hajdú által fölolvastott tájékoztatót a német külügy által jóváhagyott szövegnek minősítették. – PA MfAA A-15 614 Berichte, Vermerke, Briefe, 1951. [Jelentések, feljegyzések, levelek] 146.

Nem tárgya jelen tanulmánynak az országot illegálisan elhagyó magyar állampolgárokról szóló amnesztiarendelet végrehajtásának ismertetése. Közös vonása azonban a német nemzetiségűekre vonatkozóval, hogy a kihirdetése előtt számtalan kérdést nem tisztáztak. Például a személyes jelentkezés Németország nyugati zónájában diplomáciai kapcsolat nélkül nem volt lehetséges, a jelentkezetteket hazaszállításukig átmeneti táborokban helyezték el, de anyagi támogatás nélkül ott sokáig nem maradhattak. Kérdés volt az érintett személyek és az általuk időközben megszerzett ingóságok hazaszállításának módja, illetve az is, hogy a szállítás költségeit kinek kell vállalnia. De a rendelet nem adott támpontot arra vonatkozóan sem, hogy a külföldön megházasodottak férje vagy felesége milyen feltételekkel települhet Magyarországra. A Németországban jelentkezett 500-600 ember hazatérésére vonatkozóan bővebben lásd MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 020838/1950., PA MfAA A-15 614 Berichte, Vermerke, Briefe, 1951. [Jelentések, feljegyzések, levelek] 146–148., valamint BA DO 1 15 802.

vihetjük e és hogyan? Mert saját költségünkön nem mehetünk. Azután kap e minden család megfelelő lakást úgy mint annak idején az igénylők, vagy pedig internáló táborba raknak minket mint bűnbakokat? Dolgozhatom e, a nekem megfelelő munkahelyen és olyan munkadíjban részesülnék e mint az otthon maradtak.”⁵⁶ A misszió a leveleket egyértelmű utasítás híján megválaszolatlanul hagyta.

Továbbra sem volt ugyanis egyértelmű, hogy pontosan kire vonatkozik a rendelet, mint ahogyan az sem, hogy az NDK kormányának tiltakozása ellenére az oda kitelepített magyarországi németek közvetlenül a berlini magyar misszióhoz is benyújthatják-e kérelmeiket. Hajdú közlése szerint 1950. június közepéig mintegy háromezer levél érkezett a misszióhoz, de attól tartott, hogy egy ilyen értelmű sajtóközlemény a kérelmek újabb áradatát indítaná el mind a misszió, mind a német Külügyminisztérium felé. Türelmetlenül sürgette tehát felettesei egyértelmű döntését, és iránymutatást várt arra vonatkozóan is, hogy a sajtóközleményt egyeztetnie kell-e a német Külügyminisztériummal.⁵⁷

Végül az egységes eljárásra vonatkozó szabályozás a Német Demokratikus Köztársasággal történt szóbeli megegyezést követően 1950. június végére született meg. Eszerint: a visszahonosítási kérelmet a magyar állam csak kivételes esetben teljesíti, és azt az érintett személy Magyarországon lakó hozzátartozója a Belügyminisztérium állampolgársági osztályára nyújthatta be. A kérelemben szerepelnie kellett, hogy milyen fokú hozzátartozóról van szó. Fel kellett tüntetni a kérelmező és a kérelmet benyújtó foglalkozását, valamint azokat a méltányossági indokokat is, ami alapján a visszahonosítást kérték. A Belügyminisztérium által összegyűjtött kérelmeket az Államvédelmi Hatóság vizsgálta felül, aki az általa jóváhagyott kéréseket továbbította a Külügyminisztériumnak. A Külügyminisztérium a magyar részről jóváhagyott kérelmeket a berlini misszió útján továbbította a német Külügyminisztériumnak. Az ő jóváhagyásukat követően került sor az érintett személy személyes meghallgatására s az útlevélhez szükséges fénykép és adatok bekérésére. Az ily módon kiegészített kérelmeket a külügy a Belügyminisztériumon keresztül visszaküldte az ÁVH-hoz, ahol „az amnesztia alá tartozó többi ügygel azonos módon” történt az ügyek további elbírálása. A kérelmek benyújtására 1950. szeptember 25-ig volt lehetőség. Amennyiben az NDK-ba kitelepített személy valamely közvetlen hozzátartozója – feleség, gyerek – kívánt kitelepülni, a magyar hatóságok indokolt esetben a kiutazás engedélyezésétől nem zárkoztak el, de ezt a lehetőséget a sajtóközleményben nem hozták nyilvánosságra. A berlini magyar misszió német nemzetiségűektől csak az NDK területén kívülről érkező kérelmeket fogadhatott be.⁵⁸

56 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00714/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek a kitelepített svábok ügyében, 1950. május 8.

A levelet kézzel írták, az eredeti helyesírást meghagyva idéztük.

57 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00911/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek a kitelepített svábokra vonatkozó amnesztiarendelettel kapcsolatban, 1950. június 9.

58 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 001028/1950. Feljegyzés a Németországba áttelepített svábok visszahonosításáról szóló rendeletnek Németország területén történő végrehajtásáról, 1950. június 29.

Az eljárási szabályokban tehát a magyar kormány figyelembe vette a német fél kérését. Az NDK területén egyáltalán nem propagálta a hazatérés lehetőségét, a kitelepítettek közvetlenül nem kérelmezhatték visszahonosításukat, s gyakorlatilag a Magyarországra való visszatérést csak a családegyesítések kapcsán támogatták. Ugyanakkor elvben nem zárkóztak el attól sem, hogy a családegyesítésre az NDK-ban kerüljön sor, de ennek lehetőségét nem hozták nyilvánosságra.⁵⁹

A Külügyminisztérium 1950. június 29-én értesítette Hajdú Józsefet a megállapodásról. Megtiltotta számára, hogy a visszatérés lehetőségéről a kitelepített svábokat bármilyen nyilvános módon – sajtótájékoztató, közlemények – tájékoztassa. A korábban beérkezett írásbeli kérelmekre, levelekre pedig azonos tartalmú értesítésre utasította: „Magyarországra való telepítése ügyében hozzám intézett levelére értesítem, hogy a rendelet csak azokra vonatkozik, akiknek közvetlen hozzátartozói (leменőjük, felmenőjük, házastársuk, kiskorú testvéreink) többségükben Magyarországon maradtak. (...) A kérelemben elő kell adni a kérvényt beadó nevét, lakását, foglalkozását, elő kell adni továbbá azt, hogy kinek a részére kéri a kedvezmény megadását, mi a rokoni kapcsolatuk, mi a kitelepített foglalkozása, volt lakhelye és mi a jelenlegi pontos lakhelye. Ha a fenti feltételek az Ön esetében fennállnak, kérje közvetlenül – és nem a misszió keresztlén – magyarországi hozzátartozóit, hogy kérelmükkel az illetékes magyar hatósághoz forduljanak.”⁶⁰

Bár a 84/1950. MT. számú rendelet – méltányos esetben a belügyminiszter a kitelepítettek közül az arra érdemes személyeknek adhatta meg a magyar állampolgárságot – is csupán az elvi lehetőségét teremtette meg a kitelepítettek legális visszatérésének, az NDK és Magyarország között megkötött szóbeli megállapodás ezt is korlátozta. Egyrészt meghatározta a méltányosság eseteit – azaz csak olyan személyek nyújthattak be kérelmet, akik hozzátartozóinak többsége Magyarországon maradt –, s így mindenki mást kizárt a kérelmezők köréből. Másrészt nem pontosította, hogy milyen feltételek mellett válhat valaki arra „érdemes”-sé, de mint kritériumot megtartotta. Így a kérelmezőt mind a magyar, mind a német állam indoklás nélkül elutasíthatta. Harmadrészt, a megállapodásból következő eljárási szabályok is nehezítették a kérelmezők dolgát. A két

Az eljárási szabályok kidolgozásában a Belügyminisztérium részéről Beér János, a Külügyminisztérium részéről Berei Andor, az ÁVH részéről Sándor Imre vett részt.

Az amnesztiarendelet értelmében hazatérni kívánó magyar állampolgárok kérvényeit a külképviseletek átvehették. „1950. június 1-én lejárt az a határidő, amely alatt a Németországban élő magyar állampolgárok jelentkezni voltak kötelesek, hogy részükre új állampolgársági igazolást (úti okmányt) állítsunk ki. Ebből az anyagból egy rész a külügy útján már megérkezett a belügyminisztériumba (kb. 500 személyre vonatkozóan).” – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 001028/1950. Feljegyzés a Németországba áttelepített svábok visszahonosításáról szóló rendeletnek Németország területén történő végrehajtásáról, 1950. június 29.

59 A német Külügyminisztérium a megállapodásról és az NDK-ban megvalósuló családegyesítés lehetőségéről értesítette a Belügyminisztériumot. Hangsúlyozva, hogy egy általános Magyarországra való visszatérésre nincs lehetőség. – BA DO 1 15 802. A német Külügyminisztérium konzuli osztályának levele a Belügyminisztériumnak, 1950. június 30.

60 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 001021/1950. Farkas Mihályné osztályvezető levele Hajdú Józsefnek, 1950. június 29.

ország közötti megállapodás három hónapot vett igénybe, ugyanakkor a benyújtási határidőt nem módosították. Így a kérelmezőknek az eredeti fél évvel szemben csak három hónap állt rendelkezésükre. További nehézséget jelentett, hogy csak magyarországi hozzátartozó nyújthatta be a kérelmet, ami nyilvánvalóan további szervezést, egyeztetést igényelt. Jogi értelemben elfogadhatatlan, hogy a két állam közötti megállapodás egy korábban kiadott magyarországi rendelet tartalmát érintette, de a módosítások jogszabályban való megjelentetésére nem került sor. A megállapodásról csupán sajtóközlemény jelent meg, az érintettek azonban ezt is csak esetlegesen, ismerőseik, rokonaik tájékoztatása révén ismerhették meg.⁶¹

Az ősz folyamán újabb, a Szovjetunióból hazatért személyek csoportos kiutazására, illetve a német hatóságoknak való átadására került sor. A 371 személyből álló csoportot kiutazása előtt – amelyet néhány napra a Vöröskereszt Benczúr utcai épületében helyeztek el – a Pénzügyőrség és az Államvédelmi Hatóság munkatársai is átvizsgálták. A szerelvény 1950. szeptember 5-én, 16.20-kor indult el Budapestről, és szeptember 7-én, reggel 8 órakor érkezett meg Bad Schandau állomásra. Csehszlovákia területén az ottani államvédelmi hatóság munkatársai is a szerelvényen tartózkodtak. Miután – a német fél többszöri kérése ellenére – az egész csoportnak hiányzott a szovjet beutazási vízuma, az orosz városparancsnok nem engedélyezte továbbutazásukat. Erre csak Hajdú József követnek és Ackermann államtitkárnak a berlini orosz parancsnoksággal való tárgyalása után, tizenkét órai várakozást követően kerülhetett sor. A csoport túlnyomó többsége, 308 személy az NSZK-ba utazott volna tovább, de ők sem rendelkeztek a nyugati hatalmak beutazási vízumaival, ezért az egész csoportot az ölsnitzi táborban helyezték el.⁶²

A csoporton belül nagyon rossz hangulat és elégedetlenség uralkodott. A „repatriálók dühösek voltak, mert a csoport összeállításakor Budapesten minden textíliát (ágyneműt, abroszt, anyagokat, harisnyákat) élelmiszert, dohányárut, szeszesitalt – még az általuk felbontott üvegeket is – valamint a legutolsó munkaviszonyukból származó forint bevételüket ellenszolgáltatás nélkül elvették. Az említett tárgyak kizárólag személyes használatúak, amelyeket az érintettek a Szovjetunióban internálásuk idején vettek/szereztek, s engedélyezték, hogy

61 A kitelepített németekre vonatkozó amnesztiarendelet szóba került Csehszlovákia budapesti nagykövete és Erich Kops 1950. augusztus 8-i megbeszélésén is. A csehszlovák követ egyrészt az NDK állásfoglalását firtatta az amnesztiarendelettel kapcsolatban, másrészt arról tájékoztatta kollégáját, hogy Kállai külügyminiszter tájékoztatása szerint több ezer német tér haza Magyarországra. Kops mindenekelőtt a Magyarország és NDK között a rendelet kapcsán kialakult feszültségről adott tájékoztatást, a többezres létszámot erősen eltúloztának nevezte. Az NDK-ból csupán néhány száz fő hazatelepülését vélte. Az NSZK-ból és Ausztriából azonban lehetségesnek tartotta több ezer német nemzetiségű személy hazatelepítését. – PA MfAA A 15 332 Diplomatische Mission Budapest 1950–1953. Vermerken über Visiten und Unterredungen. [Az NDK Budapesti Diplomáciai Missziójának iratai. Följegyzések látogatásokról és tárgyalásokról] 1–2.

62 MNL OL XIX-J-1-k 16/d. tétel 02764/1950. László Istvánné és Farkas Éva jelentése, 1950. szeptember 20.

Az NSZK-ba továbbutazókról más adat nem áll rendelkezésünkre.

azokat Magyarországra magukkal vigyék.”⁶³ A német fél magyarázatot kért. A Külügyminisztérium részéről a csoportot kísérő-vezető László Istvánné visszatartotta a számonkérést. Leszögezte, hogy az utazás előtt mindenkit értesítettek, hogy harmincöt kilogrammos csomagot hozhatnak magukkal, de ennek ellenére sokan ennél nehezebb, akár száz kilogrammos csomagot is magukkal akartak vinni. Olyan tárgyakat vettek el, amelyek az új vámelőírások szerint nem hozhatók ki Magyarországról. Hozzátette azt is, hogy a kiutazók, különösen az NSZK-ba utazók között sok a reakciós, magyarellenes személy, amit azzal támasztott alá, hogy a csoport budapesti szállásán több telefonvezeték is elszakadt.⁶⁴

A Szovjetunióból hazatértek csoportos kiengedése a családegyesítéssel egyéni kérelem alapján élni kívánókban is reményt keltett. Az NDK budapesti követsége november 14-i beszámolójában jelezte, hogy miután a svábok tudomást szereztek a csoport kiutazásáról, naponta tíz-tizenöt tolnai, baranyai személy érdeklődött a misszióval, s újabb hetven személy jelentkezett. Így a családegyesítést kérők száma 170-re emelkedett, míg a magyar hatóságoknál 158 személy jelezte ezt a szándékát.⁶⁵ 1950. október 4-ig 1184 Bécsben élő kitelepített és 8369 Magyarországon lakó hozzátartozó terjesztett be hazaköltözési kérelmet. Az Államvédelmi Hatóság öt hónap alatt 2000 kérelmező anyagát vizsgálta meg, de egyetlen engedélyt sem adott ki.⁶⁶ Az engedélyek kiadása lassan, vontatottan haladt, évekig elhúzódott. Az érintetteknek az elbírálás folyamatáról nem volt információja. A Szovjetunió 1950 decemberében ismét több ezer német nemzetiségű hadifoglyot adott át Magyarországnak. Esetükben már föl sem merült az egyéni kérelemre történő családegyesítés lehetősége. A magyar állam csak többévi internálásuk után, 1953–1955 között tette lehetővé kiutazásukat.

63 „die Repatrienten verärgert waren, weil ihnen bei der Zusammenstellung des Transportes in Budapest Textilien aller Art (Bett- und Tischwäsche, Stoffe, Strümpfe, usw.) Lebensmittel, Rauchwaren, Spirituosen – zur Zeit angebrauchte Flaschen –, und die aus ihren letzten Arbeitsverhältnissen stamenden Forintbeträge ohne Gegenwert abgenommen wurden. Bei den angeführten Gegenständen des persönlichen Bedarfs handelt es sich durchweg um Artikel, die Betreffenden während in der Internierung in der UdSSR käuflich erworben hatten und deren Mitnahme nach Ungarn ihnen gestattet war.” – BA DO1 15 802 Verhandlung über die Frage der Familienzusammenführung von in Ungarn befindlichen Deutschen, [Tárgyalások a Magyarországon tartózkodó németek családegyesítésének kérdéseiről]. Warnke államtitkár levele Ackermann külügyminisztériumi államtitkárnak, 1950. szeptember 8. Betűhív közlés.

64 PA MfAA A 15 604. Statssekretär. Berichte über die politische und wirtschaftliche Entwicklung in der UVR 1950. [Államtitkár. Jelentések a politikai és gazdasági fejlődésről a Magyar Népköztársaságban]. 97–98.

Az útról készült jelentésében Lászlóné nem említette a német fél rosszállását, ugyanakkor elégedettségének adott hangot amiatt, mert a berlini követség nem gondoskodott számukra szállásról, s a visszautazási engedélyt, illetve útleveleiket csak röviddel a vonat indulása előtt kapták meg. Hajdú követ is úgy nyilatkozott, hogy „a külügyminisztérium velem, illetve a misszióval nem tárgyalta le a csoport kiutazását. Ő is csak egy telefonértesítést kapott, hogy a csoport érkezik.” – MNL OL XIX-J-1-k 16/d. tétel 02764/1950. László Istvánné és Farkas Éva jelentése, 1950. szeptember 20.

65 PA MfAA A 15 604. Statssekretär. Berichte über die politische und wirtschaftliche Entwicklung in der UVR 1950. [Államtitkár. Jelentések a politikai és gazdasági fejlődésről a Magyar Népköztársaságban]. 102–103.

66 MNL OL Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának iratai 1948–1956. (a továbbiakban: 276. fond 54. csoport) 130. őrzési egység.